

RECENZÍÓ

HALMAI PÉTER (SZERK.): *A BREXIT FORGATÓKÖNYVEI ÉS HATÁSAI* (BUDAPEST: DIALÓG CAMPUS 2020) 306.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2025.3.08>

A könyvet szerkesztőként Halmai Péter jegyzi, a magyar közgazdaságtan kiemelkedő alakja, Széchenyi-díjas magyar közgazdász, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A kötet 306 oldalon tíz tanulmányt tartalmaz. Különböző aspektusokból, ám egységes rendszer keretében vizsgálja az Egyesült Királyság EU-ból történő kilépése folyamatának gazdasági, politikai, jogi és társadalmi vonatkozásait. Az egyes tanulmányok a brexithez vezető folyamatokat, az eddig precedens nélküli kilépési eljárás mérföldköveit, a brexit lehetséges forgatókönyveit, azok lehetséges hatásait vizsgálja, azok lehetséges előnyei és hátrányai bemutatásával és értékelésével, bepillantást nyerhetünk a brexitet eredményező népszavazás következtében kialakult és az Egyesült Királyságot érintő belpolitikai válságokba, s ezzel e könyv összességében egy rendkívüli sokoldalú tudományos munkát eredményezett.

Bár a kiadvány öt éve íródott, ma is aktuális és egyedülálló, hiszen a témában azóta mértékadó magyar nyelvű szakirodalmat nem publikáltak. A téma ma is érdeklődésre tart számot, hiszen a folyamat nem zárult le. Nemrég fejeződött be a Brexit talán leglátványosabb fejezete, az UK ETA, mely az Amerikai Egyesült Államokhoz hasonlóan jelentősen szigorítja a beutazás és ott-tartózkodás feltételeit.

Az előzményekhez tartozik, hogy az Egyesült Királyság az ötvenes években az integrációnak csupán külső szemlélője maradt, helyette lényegesen lazább szervezetet hívott életre, az EFTA-t, melyhez Ausztria, Dánia, Norvégia, Portugália Svájc és Svédország is csatlakozott. Az Egyesült Királyság először 1961-ben kérte a felvételét az Európai Közösségbe, azonban De Gaulle francia elnök ezzel szemben vétót emelt, amely megismétlődött 1967-ben. Csak De Gaulle lemondását követően, 1970-ben kezdték meg tagállamok a csatlakozási tárgyalásokat a szigetországgal, aminek eredményeként 1973-ban az EK-hoz csatlakozott az Egyesült Királyság.

Az integráció több évtizeden át mozdította elő az Egyesült Királyság fejlődését. Ám – döntően a 2008/2009. évi nagy pénzügyi és gazdasági válság időszakától – a brit fejlődés lelassult, sőt lényegében stagnált. Éppen ettől az időponttól erősödött fel az egyébként is jelen lévő euroszkepticizmus, s vezetett el a brit politikai arénában a brexit igényéig. Az évekig tartó populisták kampány végül referendum kiírásához vezetett. Utóbbi eredményeképpen – általános meglepetésre – 2016. június 26-án a brit választópolgárok 72,2%-os részvétellel megtartott népszavazáson precedenst teremtve kis többséggel a szervezet elhagyásáról döntöttek.

Az Európai Unióról szóló Szerződés 50. cikke kimondja, hogy bármelyik tag-

állam úgy határozhat, hogy kilép az Unióból. Ennek szándékát a tagállamnak az Európai Tanácsnak be kell jelentenie, majd annak iránymutatásai alapján az EU tárgyalásokat folytat és megállapodást köt e tagállammal, amelyben a tagállam az EU-val való jövőbeli kapcsolataira kiterjedően meghatározzák az illető állam kilépésének részletes szabályait. E cikk rögzíti, hogy a tagállam kilépési szándéka bejelentésétől számított két év elteltével az EU szerződesei a volt tagállamra többé nem alkalmazhatók, kivéve, ha az Európai Tanács az érintett tagállam egyetértésben ennek a határidőnek a meghosszabbításáról határoz.

Az Egyesült Királyság és az EU között 2018 végén előzetes megállapodás jött létre a kilépés folyamatáról, melyet a brit parlament nem hagyott jóvá, így a tagság megszűnésének határideje több alkalommal változott. A végső határidő 2020. január 31. napja lett, így ezen a napon éjjélkor az Egyesült Királyság európai uniós tagsága megszűnt, azonban ezen év december végéig terjedő átmeneti időszakban továbbra is a belső piac teljes jogú tagja maradt.

Az Egyesült Királyság tagságának megszűnése nemcsak a brit gazdaságra és társadalomra, hanem a többi tagállam és az EU további fejlődésére is jelentős hatást gyakorol. Koller Boglárka („Új Európa 2019. március 29. után? – a brexit természetrajza”, 13–25. o.) tanulmányának empirikus erőssége, hogy igyekszik párhuzamokat vonni az Egyesült Királyság és Oroszország Európához való kötődésében, történelmi hasonlóságukban, hiszen mind a két ország történelmük legnagyobb részében Európán kívül próbált szerencsét.

A tanulmány részleteiben elemzi a kilépési folyamatot. Theresa May brit kor-

mányfő aktiválta a liszaboni szerződés 50. cikkét, azaz 2017 márciusában hivatalosan bejelentette az Európai Tanácsnak, hogy az Egyesült Királyság ki kíván lépni az EU-ból. 2017. december 8-án az EU és az Egyesült Királyság kormánya ellenjegyezte azt a tizenhat oldalas jelentést, amelyben megegyeztek a kilépéssel kapcsolatos feltételekben, ezzel utat nyitva a tárgyalások folytatásának, amely a két fél jövőbeli kapcsolatainak rendezésére irányult. A népszavazást követően az Egyesült Királyságban közigazgatási intézményi változások is bekövetkeztek, hiszen létrehozták az úgynevezett Brexitminisztériumot David Davis vezetésével, amelynek feladata az ország kivetése volt az EU-ból.

Az EU és jogelődei hetvenéves történelmében precedens nélküli, hogy valamely tagállam saját akaratából távozzon a közösségből, ennek megfelelően a brexit addig példa nélküli mechanizmusokat indított el. Mindezek széles körű feladatokat adtak az EU intézményeinek is, hogy kidolgozzák a részletes kiléptetési folyamatokat és eljárásokat, amelyhez végül valamennyi tagállam jóváhagyása volt szükséges. Az EU már a tárgyalás kezdetén szigorú feltételeket szabott, a kilépési folyamatot két fő szakaszra bontották, szigorú alapelveket rögzítettek. Az EU kizárta az ágazati alapon történő részvételt az egységes belső piacon, a tárgyalásokat pedig egységes csomagként, átlátható módon kellett lebonyolítani. A részterületeken történő külön megállapodások elkerülése érdekében az egyes tagállamok nem folytathattak külön tárgyalásokat az Egyesült Királysággal.

A tárgyalások első szakaszában a jogbiztonság érdekében a szigetország állampolgáira, vállalatokra, külső part-

nerekre vonatkozó azonnali hatásokat kívánták egyeztetni és abban konszenzust elérni. Megkerülhetetlen volt, hogy a tárgyaló felek közös álláspontot alakítsanak ki a kilépésből eredő jogok és kötelezettségek megszűnéséből adódó körülmények átfogó rendezéséről. A tárgyalások második szakaszában került sor az Egyesült Királyság és az EU jövőbeli kapcsolatai alapvető elemeinek a meghatározására. A brexit előtt a tanulmány szerint három lehetőség és út bontakozott ki, a kemény, a puha és a félkemény kilépési folyamat.

Különlegesen fontos és bonyolult kérdés volt az északir határellenőrzés rendezése. Az EU célként határozta meg a határellenőrzés visszaállításának elkerülésére vonatkozó igényét. Határellenőrzés hiányában Észak-Írország továbbra is részese maradhat az EU belső piacának. Ez viszont alapvető brit szuverenitási kérdéseket vetett fel: hol húzódik a vámhatár? Ha az Ír-tengeren, akkor az Egyesült Királyság szuverenitása csorbát szenvedett volna. Az ír-északir vámhatár viszont a nagypénteki egyezmény megsértését jelentette volna. Végül igen bonyolult kompromisszum révén érték el, hogy ne kelljen ismét határellenőrzést kiépíteni az ír határon. Ennek eredményeképpen – s ez a brexit egyik érdekes, különleges vonása – Észak-Írország az EU elhagyása után is az EU belső piac része maradhatott.

További kérdés volt az Egyesült Királyságban tartózkodó uniós polgárok státusza, illetve a kilépést követő brit pénzügyi kötelezettségek ügyeinek rendezése. Az EU a belső piacának integritását nem kívánta gyengíteni, ezért megállapodás született, hogy az Egyesült Királyság a pénzügyi kötelezettségeit egészen 2020-ig fizeti az EU költségvetésének.

Arató Krisztina („Érvek és ellenérvek a brexitkampányban – mit mondanak az Európai Unióról?”, 27–52. o.) tanulmánya a brexitkampány kilépés és maradás melletti érveit sorakoztatja fel figyelemre méltó elméleti mélységgel, illetve, hogy ezek mögött milyen narratívák húzódnak meg, és ezek milyen mítoszokra épülnek. Az EU erős alapító értékekre épül, mint a béke, tolerancia, sokszínűség, szolidaritás, innováció és az emberi értékek.

A tanulmányban elemzett első mítosz a béke, amely a kezdetekre, még az Európai Szén- és Acélközösséghez nyúlik vissza, amelyben a francia és a német, illetve további négy kontinentális nyugat-európai ország szén- és acéltermelését akadályok nélküli piacon egyesítve, közös szupranacionális intézmény ellenőrzése alá helyezték, amely egyúttal a bővülést is célul tűzte ki. A Schuman-terv az EU alapító mítoszának legerősebb bizonyítéka. A rossz történelmi tapasztalatokra után Franciaország és Németország is támogatta az európai integrációt. A második mítosz a racionalitás, Robert Schuman eredetileg rámutatott az európai föderáció lehetőségére, amely helyett a közösség az integráció folyamatát választotta útként. A harmadik mítosz az együttműködés. Európa iparosodásával szükségsszerűvé és hangsúlyossá vált az egységes belső piac, a munkavállalók szabad áramlása, az áruk, szolgáltatások, technológiák, kereskedelem a tudás és a tőke áramlásának szabadsága. E gazdasági mítosz mögött meghúzódnak olyan gondolatok, melyek szerint az európai integráció a politikai unió felé halad. Ennek oka abban keresendő, hogy azon országok, melyek kölcsönösen egymással kereskednek, gazdaságilag függenek egymástól, így az országok közötti konfliktus kialakulásának az esélye minimális szint-

re csökken. A közösség megalapítása óta jellemző a béke, a stabilitás, az életszínvonal emelkedés, a közös európai fizetőeszköz kialakítása. A gazdasági fejlődésben a 2008-as gazdasági válság hozott megtorpanást, amely negatívan hatott a gazdasági növekedésre és a foglalkoztatásra, ezzel erősítve az euroszeptikus irányzatokat.

Az ellenmitoszok között kell említeni a demokrácia hiányát. Az EU saját döntéshozatali rendszere a nemzeti parlamentek kontrolljának csökkenésére utal. Az Európai Parlament népképviselőien alapul, azonban a nemzeti parlamentekhez képest sokáig (s részben ma is) csupán tanácsadó, véleményező hatáskörrel rendelkezett, az EU intézményei és az EU állampolgárai közötti távolság pedig nagy. A tanulmányban szereplő következő ellenmitosz a nemzeti szuverenitás fenyegetése, és a cselekvésképtelenség. Szükséges megteremteni azt az egyensúlyt, amely a közösségi és a tagállami érdekek között konszenzusos. A gazdasági világválság vagy a menekültválság rávilágított az EU döntéshozatali és hatékonyságot érintő problémáira. Az EU-t számos kritika érte az euróválság és a menekültválság kezelésének módja miatt.

A brexit kapcsán Sara Hobolt vizsgálta a brexit támogatóit szociológiai szempontok alapján, és megállapította, hogy elsősorban a kevésbé iskolázott, alacsony jövedelmű, kistelepülésen élő, általában elit- és bevándorlásellenes választópolgárok voltak, akik általánosságban a globalizáció veszteségeinek tekinthetők. E csoport nézetei alapján az EU homályos döntéshozatali rendszerrel rendelkezik, abban a népképviselő nem érvényesül megfelelően. Véleményük szerint az EU nagyfokú regulációja a brit gazdaságnak kárt okozott. Az EU keleti irányú

kibővülése következtében pedig a személyek szabad áramlása révén az Egyesült Királyságot elárasztotta a kelet-európai munkaerő. Továbbá sérelmesnek tartották a brit befizetést a közös költségvetésbe, annak megszűnése szerintük megtakarítást eredményezne az Egyesült Királyságnak.

A maradáspártiak számára érvként szolgált, hogy az Egyesült Királyság az EU tagjaként nagyobb súllyal van jelen a világban, és nagyobb szerepe van a globális döntéshozatalban. Az EU demokratikus ellenőrzési rendszere minden más nemzetközi szervezetnél jobb. Az Egyesült Királyság külkereskedelmének több mint a felét az EU belső piacán bonyolította le, amely jelentős előnyöket hozott az országnak. Az EU-ból való kilépés önálló bevándorláspolitikát tett lehetővé, azonban ez nem bizonyult elegendőnek a migráció megállításához. Az EU elhagyása utáni időszakban az Egyesült Királyságba irányuló bevándorlás tovább nőtt.

Kaszap Márton („A brexit és a brit pártverseny”, 53–67. o.) a brit pártversenyről vizsgálva arra keresi a választ: mely időpont tekinthető a brexithez vezető út kezdetének? Lehetséges kezdő időpont lehet a 2008. évi gazdasági válság vagy az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártjának (UKIP) 2009–2010-es megerősödése. A brexithez vezető út kezdete valójában a 2010-es koalíciós kormányban keresendő. Mivel a Konzervatív Párt nem volt képes abszolút többséget szerezni az Alsóházban, koalíciós kormány alakult, melynek másik tagja a Liberális Demokrata Párt lett. A Konzervatív Párt megerősítése érdekében három lehetőség rajzolódott ki a brexit témakörében: az elutasítás, az alkalmazkodás vagy a versengés. A Konzervatív Párt az alkalmazkodás útját választotta. David Cameron

2013. január 23-án megtartott beszédében kilátásba helyezte, hogy Konzervatív Párt választási sikere esetén népszavazást írnak ki az EU-tagság témakörében. A 2015. évi választásokon központi kérdés volt ez az ígélet. A brit belpolitikában a Liberális Demokrata Párt, a Zöldek és a Skót Nemzeti Párt tartozott az uniópárti tömörülésbe, míg az EU elhagyása mellett az UKIP kardoskodott. A Konzervatív Párt ezzel szemben közepén foglalt helyet, és a népakaratra bízta a döntés jogát. Hasonló álláspontot foglalt el a Munkáspárt is.

A 2016-ban megtartott népszavazás során 72,2%-os részvétel mellett a kilépés 51,9%-ot, míg a bent maradás 48,1%-ot kapott. A népszavazás eredménye miatt David Cameron miniszterelnök lemondott, utódja Theresa May lett, aki leszögezte, hogy a „brexit brexitet jelent”. Theresa May a belső konfliktusok miatt 2017-ben előrehozott választást jelentett be, mellyel meg akarta erősíteni a tárgyalási pozícióit, azonban a Konzervatív Párt elveszítette abszolút többségét, így végül May pozíciói is gyengültek.

Bóka János („A brexit jogi útvesztői”, 69–82. o.) az EU-ból való kilépés jogi szabályozásával, a kilépési eljárás folyamatával, a brexit joghatásaival, a kilépő tagállam és az EU jövőbeli kapcsolatainak kérdésével foglalkozik. A kilépés szabályozásával az uniós döntéshozók igyekeztek az euroszeptikus érveket megcáfolni. Az EUSZ 50. cikke változtatás nélkül tartalmazza az alkotmányos szerződés kilépést érintő rendelkezéseit, tehát az egyoldalú kilépés lehetőségével a tagállamok szuverenitásuk belső magját továbbra is maguk gyakorolják. A kilépni kívánó tagállamok a lisszaboni szerződés óta nem hivatkozhatnak más jogalapra a kilépést illetően. A szerző megállapítása szerint

ugyanakkor az új szabályozás nem csökkentette a jogbizonytalanságot, ugyanis a kilépési szándék bejelentése előtti, a szándék bejelentése és a kilépés közötti időszak és a kilépés utáni időszak intézményi-jogi viszonyait jórészt nem rendezte. A kilépés eljárásának jogi szabályozása nem támaszt tartalmi követelményeket és indoklási kötelezettséget sem a kilépni kívánó tagállammal szemben. A brexit esetében a brit kormány ugyan kísérletet tett a szerződések módosítására a kilépési eljárás megindítása előtt, ám a népszavazás a kialakult koncessziók ellenére – vagy éppen azok miatt – állást foglalt a kilépés mellett. A szabályozás a részleges kilépést nem teszi lehetővé. A kilépési megállapodáshoz kapcsolódóan megállapítható volt, hogy a kilépés az EU és a kilépő tagállam közötti ügy. A csatlakozástól eltérően nem szükséges hozzá a többi tagállam ratifikációja. A kilépési megállapodás elfogadásához az Európai Tanácsban minősített többség szükséges, az EP-ben pedig egyszerű többség is elegendő. Az Európai Bizottság technikai jellegű kérdések lebonyolításában játszik szerepet. Ennek érdekében a bizottság munkacsoportot hozott létre a brexitmegállapodás tárgyalásának idején. A Tanács felelt az uniós főtárgyaló kinevezéséért. A 2017 júniusában megkezdett kilépési tárgyalások eredményeként a feleknek sikerült konszenzusra jutniuk a brit állampolgárok és az uniós polgárok jogainak védelmét illetően, Észak-Írország helyzetének rendezésében és a pénzügyi elszámolás kérdésében. A tárgyalások második szakasza az átmeneti időszak kérdéseinek rendezésére és a jövőbeli kapcsolatok keretének meghatározására irányult.

A kilépés joghatásait tekintve a szerző megállapítja, hogy a kilépő állam polgárai a kilépést követően megszűnnek uniós

polgárok lenni. A kilépő államnak a számára hatályát veszített uniós jogalkotás egy részét belső jogalkotással kell pótolnia. A britek kodifikációt kezdeményeztek a jogbiztonság és a jogfolytonosság biztosítása érdekében. A jogalkotás során az egyik legfontosabb problémát az EU stá-tusza jelentette.

A kilépő tagállam értelemszerűen nem vesz részt a Tanács kilépéssel kapcsolatos tanácskozásain és határozatainak meghozatalában. A kilépés pillanatáig azonban továbbra is gyakorolhatja jogosultságait minden egyéb döntéshozatali eljárásban. A szerző álláspontja szerint e szabályozás problematikus. A kilépő tagállam a hosszú távú stratégiai döntések, megállapodások meghozatalában és megkötésében is részt vehet, s ennek során „zsarolhatja” is a többi tagállamot. A kilépő tagállam (az Egyesült Királyság) és az EU jövőbeli kapcsolatait meghatározó megállapodásokat a nemzetközi megállapodásokra vonatkozó uniós rendelkezések alapján kellett megkötni, a tagállamok ratifikációs kötelezettségével kiegészítve.

Halmai Péter („A brexit gazdaságtana”, 83–208 o.) átfogó igényű, a kötet legnagyobb terjedelmű tanulmánya a brexit gazdasági elemzését végzi, kitérítetett figyelemmel a szabályozási összefüggésekre. A rendkívüli szakmai alapossággal elkészített, logikus és koherens, nemzetközi szinten is kiemelkedő színvonalú tanulmányában szigorú logikai rendben elemzi a brexit közgazdaságtani összefüggéseit. A brexit széles körű gazdasági hatásokat gyakorol: a kereskedelmet, a beruházásokat, a termelékenységet, a jövedelmeket, a munkaerőpiacot és a közpénzügyeket egyaránt érinti. A brexit forgatókönyveit érintő legalapvetőbb kérdés a belső piachoz való viszony alakulása volt. A kérdés lényegében a követ-

kező: részese marad-e – részben vagy egészben – a belső piacnak az EU-t elhagyó állam? A belső piaccal való jövőbeli együttműködés a „puha” („soft”) brexit, míg a teljes szakítás a „kemény” („hard”) brexit lett volna. A brexit mellett érvelők állították: az Egyesült Királyság jobb kereskedelmi szerződéseket köthetne egyedül, mint az EU, így javíthatná pozícióját a világpiacon. A kormány erősebb szabályozási jogkörrel rendelkezne a külföldi munkavállalók tekintetében, amely csökkenthetné a társadalmi feszültségeket és a kulturális különbségeket. Az EU költségvetési befizetésének terhetől is megszabadulna az ország, így tartalékokat képezhetne magának. E brexitpárti előzetes érvek alapvető gyengeségeit meggyőzően mutatta be a tárgyalt tanulmány. Az azóta eltelt idő pedig igazolta a szerző meggyőző logikai rendszerbe foglalt gondolatait. Egészen más erővel bírnak az EU melletti érvek. A tagság közel három évtizede alatt a brit GDP megduplázódott. A globális szinten gazdasági és politikai értelemben az Egyesült Királyság erősebb volt az EU tagjaként, mint e tagság nélkül. A közösségen belüli kereskedelem tekintetében az EU-tagság mérsékelte a kereskedelmi költségeket. A belső piacon belüli kereskedelem fokozódott. A brit külkereskedelem mintegy 60%-a EU-tagállamokkal, illetve EU-kereskedelmi szerződéssel rendelkező országokkal valósult meg.

Az EU-tagságnak és az egységes piacnak köszönhetően pedig az Egyesült Királyság pénzügyi szektorában rendkívüli növekedés volt megfigyelhető, vezető pénzügyi központ pozícióját erősítve. A munkaerő-beáramlás ugyancsak lényeges makrogazdasági hatásokkal járt a brit gazdaságban. Esetében megfigyelhető EU-tagállamokból, illetve harmadik

országokból érkező munkaerő-beáramlás. Az EU-tagállamokból elsősorban az alacsonyabb munkabérrel jellemezhető munkaerőpiacokról, főként az új közép- és kelet-európai tagállamokból volt jellemző az új munkaerő beáramlása. E folyamat növelte a brit gazdaságban a kibocsátást és a termelékenységet. A britek nettó EU-s költségvetési hozzájárulása mérsékeltnak tekinthető, általában a GDP 0,3%-ban realizálódott, mely szám-szerűsítve 2014-ben 7 milliárd euró volt, a harmadik legtöbbet befizető EU-tagállamként. Az Egyesült Királyság számára alapvetően a „puha” és „kemény” brexit közötti választás lehetősége állt fenn. A hard brexit esetén az EU-ba irányuló export esetén az EU ún. MFN („Most Favoured Nation” – a legnagyobb kedvezmény elvén alapuló) vámjai léptek volna életbe, amelyek egyúttal magasabb adminisztratív költségeket is jelentettek volna. Ugyanakkor ennél jóval kedvezőbb forgatókönyvek is szerepeltek lehetőségként. Minthogy a brit politikai arénában a kemény brexit igénye került középpontba, utóbb még az is nagy eredményként könyvelhető el, hogy nem a megállapodás nélküli „kizuhanás” („no deal”), hanem az utolsó pillanatban megkötött TCA („Trade and Cooperation Agreement” – kereskedelmi és együttműködési megállapodás) keretében legalább vámmentes piacra jutás konstrukciója elérhetőnek bizonyult. A brexithöz hasonló precedens hiánya megnehezíti az egyes lehetséges gazdasági következmények előzetes feltárását a vizsgálatához mégis segítséget nyújtanak a csatlakozási tapasztalatok, annak hatásait feldolgozó tanulmányok, lehetséges a brexit hatásainak szimulációja modellek alkalmazásával. A tanulmány bemutatja az elemzések, az alkalmazható modellek lehetséges változatait, s az azok

alkalmazásával elérhető fő eredményeket. A főbb, a tanulmányban bemutatott előzetes eredmények szerint biztosra vehető volt, hogy az EU-ból való kilépés negatív hatást gyakorol a brit–EU kereskedelemre, a brit GDP alakulására. A csökkenő kereskedelmi hozzáférés csökkenti a tőke megtérülését, a beruházások mérséklődnek, az alacsonyabb reálbérek miatt pedig csökken a fogyasztás. Az előzetes várakozásokat az azóta végbement valóságos folyamatok minden tekintetben igazolták.

Elekes Andrea („Nemzetközi kereskedelem – mi várható a pénzügyi szolgáltatások területén?” 209–226. o.) az előző tanulmány témájához csatlakozik, a brexit kérdését pénzügyi szempontból boncolgatja, több verziót felvázolva. Vizsgálja a versenyképességre, a munkaerőpiacra, az infrastruktúrára vonatkozó hatásokat, a londoni City globális súlyából kiindulva a pénzügyi szolgáltatások brexit utáni mozgásterét. A „passporting rights” elvesztésének közvetlen következménye, hogy a brit szolgáltatók EU-piaci jelenlétét már nem egy egységes, automatikus jogsúlya, hanem ekvivalencia-döntések és kétoldalú megállapodások keretezik. A tanulmány erőssége, hogy nem csupán a banki tevékenységet, hanem a biztosítási, befektetési és klíringinfrastrukturák (különösen a központi elszámolás) újrendeződését is tárgyalja. Részletelesen bemutatja a tevékenységek és engedélyek részbeni relokációját (Frankfurt, Párizs, Amszterdam, Dublin), és rámutat: a hozzáadott érték egy része ugyan átáramolhat az EU-hubokba, a City mégis számottevő versenyelőnyöket őriz (jogi környezet, ökoszisztéma-sűrűség, innovációs kapacitás). Elekes árnyalt mérleget ad: a szabályozási és compliance-költségek emelkedése, a tehetségmozgás és az adatáramlási korlátok rövid távon

versenyképességi kihívást jelentenek, ám a brit szabályozási agilitás és a globális kapcsolatháló képes lehet részben ellensúlyozni a veszteségeket. A szerző így egyensúlyban láttatja a kockázatokat és az alkalmazkodási lehetőségeket.

Kutasi Gábor („A brexit árfolyamhatása a nagy-britanniai magyar munkavállalók szemszögéből”, 227–242. o.) az angol font árfolyamának alakulását vizsgálta. Közvetlenül a brexit népszavazást követően közel 15%-os árfolyam-leértékelődés történt az euróhoz képest. A munkavállalás szempontjait Dustmann és Frattini a brexitet megelőzően vizsgálta, és arra a következtetésre jutottak, hogy az EU- és EGT-tagállamokból érkező munkaerő képzettségi szintje a brit átlagot meghaladó. Következésképpen a kelet-európai munkaerő bevándorlása a gazdaság tekintetében termelékenységgjavulást eredményezett. Ugyanakkor e munkaerőt a brit átlag alatti bérigény jellemezte. A tanulmány arra kereste a választ, hogy a brexit hatására a nemzeti valuta leértékelődése okán a magyar munkaerő brit munkavállalási hajlandósága csökken-e. Az Egyesült Királyságban munkát végző magyar munkavállalók létszáma és a forint–font árfolyam, illetőleg a brit átlagbér között korreláció mutatható ki.

Szarvas Erik fejezete („A brexit Kereskedelmi Világszervezetet érintő összefüggései”, 243–272. o.) a brexit WTO-kötelezettségeket érintő lehetséges hatásait vizsgálja. A brexit multilaterális dimenzióját helyezi fókuszba: miként „áll önálló lábra” az Egyesült Királyság a WTO-ban. A tanulmány közérthetően tárgyalja a vámtarifák listázását, a vámkontingensek és agrárkvóták újraelosztását, valamint a szolgáltatási (GATS) kötelezettségek újrakalibrálását. Rávilágít, hogy ez nem pusztán technikai kérdés, hanem érdemi

érdekegyeztetés az EU-val és harmadik országokkal: az agrárexportőrök, illetve a nagy szolgáltatásexportőrök pozíciói és kifogásai formálják a brit mozgásteret. Szarvas világosan bemutatja a „csak-WTO” helyzet korlátait: bár biztosít minimális hozzáférést és védelmet a diszkriminációval szemben, jóléti és jogbiztonsági értelemben alacsonyabb polcot jelent, mint bármely preferenciális megállapodás (magasabb adminisztratív költségek, lassabb vitarendezés, kiszámíthatatlanabb ekvivalenciadöntések). A fejezet érdeme, hogy a brit–EU viszonyt a globális szabályalapú kereskedelmi rendszerbe ágyazza, érzékeltetve az önálló brit politika valódi (és korlátozott) mozgásterét.

Szemlér Tamás („A brexit lehetséges hatásai az Európai Unió költségvetésére”, 273–286. o.) a brexit EU költségvetésére gyakorolt hatásait tanulmányozta. E témakör fontosságát jelzi, hogy az Egyesült Királyság kiugróan magas nettó befizető volt az EU közös költségvetésébe. Az Egyesült Királyság nettó befizetői szerepének kiesését a többéves pénzügyi keret (MFF) és az uniós fiskális viták metszetében elemzi. Megmutatja, hogy a britek távozása nem csupán aritmetikai hiányt okozott, hanem újranyitotta a visszatérítések, a kondicionalitás és a saját források reformja körüli alkukat. A költségvetési mozgástér szűkülése több szakpolitika (KAP, kohézió) jövőjét is érinti, miközben új prioritások (határvédelem, digitális–zöld átmenet, versenyképesség) finanszírozási igénye nő. A tanulmány hangsúlyozza a nettó befizetők és a nagy kedvezményezettek közötti feszültségek tartósságát, ugyanakkor azt is jelzi, hogy az EU képes volt kezelni a sokkot intézményi alkukon és forrásdiverzifikáción keresztül. Szemlér mérlege józan: a brexit fiskális hatása kezelhető,

de hosszabb távon szerkezeti alkalmazkodást kényszerít ki az uniós költségvetési architektúrában.

Kutasi Gábor és Regös Gábor („A brexit exportra gyakorolt hatása a brit és magyar szemszögből”, 287–302. o.) közös tanulmányukban rámutatnak, amennyiben a brexit kereskedelemszűkítő hatással jár, abban az esetben az EU-tagállamok és az Egyesült Királyság egyaránt jóléti veszteségeket szenvednek el, ám e hatás a kilépő tagállam esetében koncentrált lehet. E megállapítást az azóta lezajlott folyamatok teljes mértékben igazolták. A szerzőpáros a külkereskedelmi csatornákon jelentkező jóléti veszteségeket tárja fel, brit és magyar perspektívából. Modellalapú és empirikus érveléssel mutatják be, hogy a vámmenetség önmagában kevés: a nem tarifális akadályok (eredet szabályok, tanúsítás, vámjáráások, határigazgatási költségek) jelentik a fő féket. Brit oldalon a veszteségek koncentráltabbak, mivel az értékláncok széles körben integrálódtak az EU-ba; az EU és a tagállamok diverzifikált piaci kapcsolatai tompítják a sokkot. Magyar nézőpontból a közvetlen UK-kittetés korlátozott, ám ágazati és értéklánc-csatornákon (jármű- és gépipar, üzleti szolgáltatások) mérhetők a hatások. A tanulmány kiemeli, hogy a TCA átmeneti stabilitást ad, de a tranzakciós költségek tartósan magasabbak maradnak. A szerzők következtetése pragmatikus: a standard-konvergencia, a határköltségek minimalizálása és a piacdiverzifikáció a sikeres alkalmazkodás feltétele; e tényezők Magyarország sérülékenységét is érdemben csökkentik.

A kötet tanulmányai figyelemre méltó mélységben tárták fel a brexithöz vezető folyamatokat, különböző, történelmi, politikai, társadalmi, kulturális, gazda-

sági és jogi megközelítéseket alkalmazva. A könyv objektíven, meggyőzően érvelve mutatja be az egyes változatok pozitívumait és negatívumait egyaránt. Aligha véletlen, hogy az erősebb dezintegráció esetében úgyszólván csak negatív következmények voltak bemutatathatók. Az egyes területekre vonatkozó szabályok kidolgozását a kötet szerzői folyamatában vizsgálták. A tanulmányok alaposan bemutatják, hogy az EU valamennyi intézménye kivette a részét a kilépési eljárás lebonyolításában, hiszen az Európai Bíróságon keresztül az EP-n át valamennyi intézményre számos feladat hárult. A tanulmányok részleteiben vizsgálják és elemzik azokat a forgatókönyveket, melyek a kilépési eljárás végéig lehetőségként felmerülhetnek, így sorra veszi a „norvég modell”, „svájci modell”, a vámunió, a szabadkereskedelmi megállapodás vagy a WTO-szabályok alkalmazásának lehetőségét.

A könyv nagy biztonsággal ajánlható minden, a téma iránt érdeklődőnek, egyetemi hallgatóknak, kutatóknak, az európai jog és a nemzetközi jog iránt érdeklődőnek, gazdasági és biztonságpolitikai szakembereknek, illetve mindazoknak is, akik a szélesebb nemzetközi és európai összefüggéseket is szeretnék tisztán látni.

*Marosi György Csongor**

* PhD-hallgató, NKE Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, 1083 Budapest, Ludovika tér 2.; kutató, MCA-Collegium Professorum Hungarorum, 2081 Piliscsaba, Egyetem utca 1. E-mail: info@marosigyorgyecsongor.hu.